

# *Zemský soud větší v Čechách 1542–1620.*

## *Prosopografická analýza přisedících*

*/ Petr Mareš /*

Problematika centrálních správních a samosprávních úřadů předbělohorských Čech stojí v trendech současné historické vědy na okraji zájmu. Příručky dějin správy a dějin státu a práva definují alespoň v základu vznik, vývoj, strukturu a funkci jednotlivých úřadů a úředníků. K prohloubení tématu nebo řešení dílčích otázek dochází spíše výjimečně a nesystematicky. Podobně je tomu u jedné z nejdůležitějších institucí tohoto období – většího zemského soudu.

### *Současný stav řešení problematiky*

Otázky kladené v oblasti kariéry, majetku nebo rodového původu příslušníků panských a rytířských rodů předbělohorských Čech byly v dosavadní odborné literatuře řešeny buďto v obecné rovině jako součást rozsáhlých syntéz o šlechtické společnosti bez užšího vymezení, nebo v rámci životopisných monografií a studií o jednotlivcích z řad české šlechty.

Instituci většího zemského soudu se česká historická věda věnovala a věnuje jen okrajově. Jeho vývoj, strukturu a funkci v kontextu vývoje zemské správy předbělohorského stavovského státu definovaly příručky zmíněných oborů. Konkrétní pozornost se dosud upírá zejména na problematiku mechanismu jeho obsazování a procesního řízení před ním. Prosopograficky zaměřený směr zkoumání většího zemského soudu se snahou zodpovědět klíčové otázky spojené především s jeho personálním obsazením a identifikací sboru přisedících dosud chybí.

Až na výjimky nacházíme paralely k tomuto stavu v domácí odborné literatuře věnující se jednotlivým klíčovým úřadům, úředníkům nebo různě definovaným skupinám osob na regionální, zemské nebo dvorské úrovni pro celé předbělohorské období. Cíl takových prací byl a zůstává soustředěn převážně na problémy spadající do oblasti dějin správy. Pokud práce přinesly zmínky nebo dokonce přehledy personálního obsazení zkoumaných úřa-

dů nebo jiných korporací, jednalo se většinou pouze o samostatné přílohy bez udání alespoň základních životopisných dat a bez hlubšího využití získaných personálií k samostatně kladeným otázkám a jejich problematizování. Tak je tomu např. u soupisu nejvyšších úředníků, u studií o českém místodržitelství, komorním soudu, apelačním soudu, české komoře, krajském hejtmanství, královské kanceláři, úřadu desk zemských nebo ve studiu panovnických dvorů.

## *Cíl disertační práce*

Disertační práce zpracovávaná na FFUK, katedře pomocných věd historických a archivního studia pod vedením PhDr. Zdeňka Hojdy, CSc., si vzala za úkol učinit první krok k prohloubení našich znalostí o personálním obsazení nejdůležitějších správních a samosprávních úřadů předbělohorského období na příkladu většního zemského soudu. Práce je rozdělena do dvou základních tematických okruhů. V první části zkoumám větší zemský soud jako samostatnou instituci v rámci zemské správy. Pozornost zaměřuji především na otázky spojené s mechanismem jeho obsazování, frekvenci jeho zasedání, na důvody zrušení jednotlivých zasedání, na vymezení sboru přísedících, apod. Ve druhé části se zaměřuji na identifikaci přísedících a na tvorbu biogramů, řazených podle data jmenování přísedících. Předem položené otázky a otázky vyplývající na povrch v průběhu přípravných prací a v průběhu zpracovávání biogramů budou na závěr zpracovány za pomoci prosopografické metody. Přílohou disertační práce bude chronologický přehled jednotlivých zasednutí soudu spolu s edicí „presenčních listin“ přísedících. V současné fázi řešení dané problematiky lze předložit některé definice a okruh nejdůležitějších otázek.

*Východisko.* Pro identifikaci jednotlivých soudců vycházím ze seznamů zapisovaných při zahájení („zasednutí“) každého jednotlivého soudu do desk zemských větších trhových. Seznamy měly pevně danou strukturu, ve které se odráželo hierarchické uspořádání přísedících. Jejich hierarchii a zapisování do desk upravovala částečně zemská práva a zřízení, částečně tradice.

*Časové rozpětí.* Personální skladbu zemského soudu zkoumám v časovém rozmezí let 1542–1620. Dolní časová hranice je vymezena dochováním jediného pramene, ve kterém jsou seznamy přísedících zaznamenány, totiž desk zemských. Desky zemské shořely v roce 1541 při velkém požáru Malé Strany a Pražského hradu; první seznam přísedících pochází až z roku 1542. Horní

časová hranice je vymezena bitvou na Bílé Hoře, resp. zasednutím posledního předbělohorského soudu. Časové rozpětí přitom vnitřně dělím na skupinu zasedání v období vlády panovníků z rodu Habsburků (1542–1619) a skupinu zasedání v období vlády Fridricha Falckého (1619–1620). Větší zemský soud zasedal 4x ročně v přesně stanovených termínech a po přesně stanovenou dobu. Dílčí analýza prokázala, že v letech 1542–1620 měl soud zasednout 237x, zasedl ale jen 185x. Tolik se také dochovalo seznamů.

*Definice pojmu „přisedící většího zemského soudu“.* Za přisedícího považuji každého jednotlivce, který byl v uvedeném časovém rozpětí jmenován přisedícím většího zemského soudu, tj. kterému byl v panovníkově kanceláři vystaven „jmenovací“ list. Zohledňuji tak skutečnost, že některým šlechticům byl sice vystaven „jmenovací“ list, ale v seznamech nejsou zachyceni, např. z důvodu předčasného úmrtí. Analyzovaná skupina přisedících sestávala z jednotlivců z řad panského a rytířského stavu rodů usazených v Českém království. Každý stav zastupovaly dvě skupiny přisedících v přesně stanoveném počtu a poměru. Jednak jednotlivci zasedající v soudu z titulu funkce v jednom z nejvyšších zemských úřadů (8 + 4), jednak jednotlivci bez nejvyššího zemského úřadu, zasedající v soudu z titulu jmenování panovníkem (8 + 5). Předběžný průzkum ukázal, že analyzovaný vzorek přisedících čítá celkem 156 osob.

*Problematika obsazování zemského soudu.* Kompetenci jmenovat přisedící měl panovník. Nejvyšší zemské úředníky, kteří v soudu zasedali automaticky z titulu této funkce, vybíral panovník na základě tzv. hlasů, tj. jmen několika šlechticů, které mu písemně nebo ústně předkládal na vyzvání zvlášť každý jednotlivý nejvyšší zemský úředník a každý jednotlivý přisedící většího zemského soudu. Přisedící bez nejvyššího zemského úřadu vybíral panovník podobně z několika jmen šlechticů, která mu ale na samostatném lístku zasílal nebo předkládal pouze nejvyšší sudí Českého království. V obou případech vybírání ale záleželo vždy jen na panovníkovi, zda o konečném jménu rozhodl sám, nebo požádal o radu ještě jiné osoby.

Cílem druhé části disertační práce je na základě vymezení skupiny přisedících jednotlivé osoby identifikovat a seřadit podle data jmenování. Datum jmenování se mnohdy lišilo od data prvního zasednutí. Pro každého jednotlivce je průběžně vypracováván detailní biogram, vycházející z jednotné šablony s jasně definovanou strukturou a pramennou základnou. V současné fázi zpracování je možné uvést, že vzorový biogram zahrnuje v jádru detailní analýzu tří významných činitelů, které do určité míry podmiňovaly účast jednotlivce v zemském soudu, totiž: 1) politickou kariéru; 2) majetkovou základnu; 3) rodový původ a rodinné a rodové vazby. Soubor biogramů bude podkladem pro vlastní prosopografickou analýzu.

## *Metody zpracování disertační práce*

K realizaci naznačených cílů disertační práce využívám prosopografickou metodu. Teoretickými otázkami se již zabývala řada domácích i zahraničních badatelů. Praktické využití a přínos dokládají projekty a studie věnované např. prosopografickým analýzám skupin patrimoniálních úředníků, městských úředníků a v současné době především univerzitních studentů. Metoda byla využita také v souvislosti se šlechtickým prostředím v období baroka. Ze zahraničních prací je třeba zmínit přinejmenším analýzu tajné konference za vlády Leopolda I. nebo výzkum augsburských městských elit v 16. století.

## *Biogram*

Biografická data je možno čerpat v domácí a zahraniční odborné literatuře a v domácích a zahraničních archivech. Kvantita a zejména kvalita odborné literatury s ohledem na jednotlivé přísedící je ale velmi proměnlivá. K dispozici jsou na jedné straně rozsáhlé a propracované monografie a životopisné studie (např. Viléma a Petra Voka z Rožmberka, Adama ml. z Valdštejna, Zdeněka Vojtěcha z Lobkovic, Jana Zajíce z Házmburka, Bedřicha z Donína), nebo alespoň k většině přísedících různě obsáhlá encyklopedická hesla s různou mírou biografických dat (viz jednotlivá hesla v Ottově slovníku naučném). Na druhé straně stojí jednotlivci, ke kterým jsou zatím k dispozici jen ojedinelé a spíše náhodné zmínky (např. Ctibor Dráchovský z Dráchova). Metodicky se práce při získávání biografických dat opírá především o základní archivní výzkum, orientovaný na prameny pocházející z centrální úrovně. Výzkum je postaven na kvalitativně i kvantitativně podobném nebo nejlépe stejném okruhu informačních zdrojů. Vy excerpovaná data jsou zapracovávána do biogramů s jednotnou šablonou vnitřní struktury a pramenné základny. Soubor takto vyhotovených a utříděných biogramů se stává kvalitativně hodnotným východiskem dalšího zpracování získaných informací.

## *Nástin struktury biogramu*

Každý biogram obsahuje nejprve úvodní část s přehledem základních dat, jako např. jméno, příjmení, domicil, příslušnost ke šlechtickému stavu, základní životopisná data, příslušnost k určitému kraji k určité konfesi apod.

Jádrem biogramu je detailní zpracování následujících faktorů, podmiňujících účast v zemském soudu:

A) Kariéra – v této části je sledován postup jednotlivce v rámci jednotlivých druhů kariér (tj. politické, dvorské, církevní nebo vojenské). Nejčastěji bude sledován postup v rámci kariéry politické. Ta je analyzována vnitřně zejména po vertikální linii, tj. od regionální/krajské úrovně (např. krajští hejtmani, berníci, výběrčí posudného, mustrheři), po zemskou úroveň (např. účast na zemských a generálních sněmech, místo v soudních tribunálech, nejvyšší a ostatní úřady). Součástí této fáze bude několik přípravných studií a analýz zaměřených v první řadě na zjištění personálního obsazení jednotlivých úřadů nebo kolegií a problematiku jejich obsazování. Šíře záběru analyzovaného vzorku šlechticů nedovoluje sledovat jejich kariéru na místní/lokální úrovni.

B) Majetková základna – v této části je sledována majetková základna jednotlivce, její skladba a vývoj v průběhu zastávání funkce v zemském soudu. Předmětem zkoumání je především nemovitý majetek zapisovaný do desek zemských a jeho ocenění. Vzhledem k záběru práce nesledují např. držbu lenních statků nebo majetek ve městech. Výsledkem je průběžná tvorba profilů a kategorizace majetkové držby jednotlivých přísedících. Na povrch by mělo vystoupit zároveň porovnání hodnoty majetku při vstupu do zemského soudu a při ukončení funkčního období.

C) Rodový původ, rodinné a rodové vazby – v této části je sledována rodina jednotlivce jak po vertikální tak horizontální linii. Předmětem zkoumání jsou především sňatkové strategie jednotlivých rodů a rodin a jejich vliv na šlechtickou kariéru.

## *Prosopografická analýza*

Výsledkem prosopografické analýzy bude na základě biogramů vytvoření ideálního modelu přísedícího většího zemského soudu v předbělohorských Čechách. Jeho struktura bude vycházet ze struktury jednotlivých biogramů. Ideální model bude konfrontován s kariérami jednotlivých přísedících a na základě takové konfrontace budou moci být analyzovány, syntetizovány a nakonec interpretovány specifické otázky, např. tendence kariérního postupu šlechticů, průměrná délka zastávání funkce na jednotlivých stupních kariéry, předpoklady pro funkci přísedícího vyplývající z majetkového zázemí nebo rodinných a rodových vazeb apod. Předběžný průzkum prokázal, že zastávání nejvyšších zemských úřadů a místa v zemském soudu nebylo pri-

márně vázáno na relativní významnost rodu, jeho majetkovou základnu, ani úspěšnou sňatkovou politiku. Přisedícím většího zemského soudu v předbělohorských Čechách se mohl stát jak příslušník nejvýznamnějšího a nejpřednějšího šlechtického rodu, tak příslušník bezvýznamného rodu, začínající svou kariéru na posledních příčkách hierarchie české šlechty.